

καινείς νὰ τίς ἀλλάξῃ. Καὶ ὁ καιρὸς φθεῖρει καὶ τὴ λέξη καὶ τὴ γλώσ-
σαι. Ἐὰ νοήματα ὅμως ἀνήρουν στὸ νοητὸ κόσμον καὶ εἶναι ἐνιαῖα, δη-
λαδὴ τὰ ἴδια γιὰ ὅλους καὶ καινείς καιρὸς δὲν τὰ μεταλλάζει μήτε τὰ
παλιώνει.

Ὁ συμβολισμὸς αὐτὸς τῆς γλώσσας, δηλαδὴ ἡ συμβατικὴ συνάρ-
τησις τῆς λέξεως μετὰ τὸ νόημα, φαίνεται πρὸ καθαρὰ ἅμα προχωρήσωμε
ἀπὸ τὴν ἀπλή λέξη εἰς τὴν πρότασι. Ἡ πρότασι εἶναι μιὰ λεκτικὴ ὁλό-
τητα, ποὺ εἰκονίζει μιὰ λογικὴ ἐνότητα. Ἡ μιὰ φαίνεται, ἡ ἄλλη
νοεῖται. Ἡ μιὰ εἶναι ἓν νεῦμα γιὰ καίτι, ποὺ γίνεται μέσα μας. Ἡ ἄλλη
εἶναι ἡ κρίσις, ποὺ δένει μέσα της ὁρισμένα λογικὰ στοιχεῖα καὶ ἀπαρ-
τίζει ἀνεξαρτήτως ἐνότητα. Ἐν κρίσει ὅμως αὐτῇ, ποὺ τὸ σύμβολο τὴν
ἀπαρτίζει, μπορεῖ νὰ τὴν νοήσῃ μόνον ἐκεῖνος ποὺ γνωρίζει νὰ ἐρμη-
νεύῃ τὸ νεῦμα ποὺ κάνομε γι' αὐτήν, δηλαδὴ τὴν πρότασι. Καὶ ἡ πρό-
τασι, αὐτὴ καὶ ἑαυτήν, εἶναι καίτι ἄλογο. Ἐὸ ἄλογο ὅμως τοῦτο ἔχει
ἓναν προορισμό, νὰ φέρῃ τὴν προσοχὴ τοῦ ἀνθρώπου κάπου μέσα στὸ
νοητὸ κόσμον καὶ ἐκεῖ νὰ τὴν κάμῃ νὰ σταματήσῃ καὶ νὰ συλλάβῃ τὸ
νόημα. Ἡ γλώσσα λοιπὸν γενικὰ εἶναι ἓνα σημάδι καὶ ἓνα νεῦμα γιὰ
καίτι ἄλλο, ποὺ εἶναι πέρα ἀπ' αὐτήν καὶ ποὺ ἀνήκει σ' ἓναν ἄλλον
κόσμον. Καὶ ὁ κόσμος αὐτὸς δὲ φαίνεται, εἶναι κρυφός, νοητός. Δὲν
ἔχει ἔκτασι, ὅπως ὁ αἰσθητός, ἀλλὰ μονάχα ἐντασι. Καὶ τὸ πλήρωμά
του ἀπαρτίζεται ἀπὸ νοήματα.

Ἄν τώρα υποθέσωμε γιὰ μιὰ στιγμὴ, ὅτι μῆς ἔλειπε ἡ δύναμις
αὐτὴ ποὺ ἔχομε νὰ συμβολίζωμε, δηλαδὴ νὰ δίδωμε με λέξεις νεύματα
γιὰ νοήματα, τότε ἀμέσως θὰ σταματοῦσε ὅλη ἡ ζωὴ τῆς γλώσσας καὶ
ταυτόχρονα θὰ ἔσβυνε καὶ καίθε δυνατότητα γιὰ νὰ συνεννοηθῇ ὁ ἓνας
ἀνθρώπος μετὰ τὸν ἄλλον. Θὰ σταματοῦσε καὶ ὁ λόγος καὶ ὁ διάλογος.
Ἡ ζωὴ τοῦ λόγου εἶναι λοιπὸν συναρτημένη μετὰ τὴν κίνησι τῆς γλώσ-
σας. Καὶ ὁ διάλογος πάλι, χωρὶς τὰ νεύματα, ποὺ δίδωμε στὸ συνομι-
λητὴ μας μετὰ τῶν λέξεων, δὲ θὰ ἦταν δυνατό νὰ γίνῃ. Ὡστε ἂν, ὅχι
μόνο λογικά, δηλαδὴ μετὰ τὸ νοῦ μας, ἀλλὰ καὶ πραγματικὰ χωρίσωμε
τὸ λόγο ἀπὸ τὸ σύμβολό του, τὸ νόημα ἀπὸ τὴ λέξη, τὴν κρίσις ἀπὸ
τὴν πρότασι, τότε ὁ λόγος βουβαίνεται καὶ ἡ κίνησή του σταματᾷ.
Ἀπὸ τὴ γλώσσα λοιπὸν, ἀπὸ τὴν ἔκτασι τοῦ λόγου, μπορούμε νὰ

προχωρήσωμε πὶο βαθιὰ στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ λόγου, ὅπου εἶναι κρυμμένο τὸ νόημά του.

Ὅμως ἡ δημιουργικὴ δράση τοῦ ἀνθρώπου ἀπλώνεται πολὺ πὶο πέρα ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς γλώσσας. Γιὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἰδοῦμε μὴν κάθε ἀνθρώπινο ἔργο, κάθε εἶδος δράσης τοῦ ἀνθρώπου, μπορῆ νὰ γίνῃ ἀφετηρία γιὰ νὰ προχωρήσωμε ἀπὸ τὸν αἰσθητὸ στὸ νοητὸ κόσμο. Ἄς ἰδοῦμε πρῶτα τίς τέχνες τοῦ ἀνθρώπου. Κι' ἐδῶ εὐκόλο εἶναι νὰ καταλάβωμε, ὅτι ὁ ἀνθρώπος κινεῖται ἀνάμεσα σὲ δύο κόσμους· ὁ μόχθος του τὸν πάει ἀπὸ τὸν αἰσθητὸ στὸν νοητὸ καὶ πάλι τὸν ξαναφέρει ἀπὸ τοῦτον σ' ἐκεῖνον. Ὁ τεχνίτης ἦ, ὅπως λέγει ὁ Ἰλιάτων, ὁ δημιουργὸς, μὲ τὸ ἔργο ποὺ φέρνει στὸ φῶς, γεννᾷε κάτι, ποὺ δὲν ὑπῆρχε πρὶν. Μέσα στὸ νοῦ του ἔχει ὁ τεχνίτης τὸ πρότυπο, τὸ ἀρχέτυπο, γιὰ τὸ δημιούργημά του. Ἡ μορφή, ποὺ δίνει ὁ ξυλουργὸς στὸ τραπέζι του, δὲν εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ ξύλο, ποὺ τὴν δέχεται. Οὔτε πάλι εἶναι ἡ μορφή τὸ ἴδιο μὲ τὸ ἀρχέτυπό της, ποὺ ὁ τεχνίτης τὸ κρατᾷε σταθερὰ μέσα στὸ νοῦ του. Ἐὸ ἀρχέτυπο εἶναι προσιτὸ μονάχα στὸ νοῦ. Οὔτε καὶ ὑπάρχουν γιὰ τὸν πραγματικὸ τεχνίτη, γιὰ τὸ δημιουργό, αἰσθητὰ πρότυπα. Ἔτσι ἐκεῖνος, ποὺ πρῶτος συνέλαβε μὲ τὸ νοῦ του τὴ σαῖτα τοῦ ἀργαλειοῦ, δὲν εἶχε μπροστά του κανένα αἰσθητὸ ὑπόδειγμα. Ὁδηγητὴς του ἦτανε κάτι ἄλλο, ποὺ δὲ φαίνεται, ἀλλὰ ποὺ ἦτανε μέσα στὸ νοῦ του. Καὶ τοῦτο εἶναι ἡ καθαρὴ εἰδή, ἡ ἰδέα τῆς σαίτας. Αὕτη εἶναι ποὺ προκαθορίζει καὶ τὴ μορφή τῆς ἐμπειρικῆς, τῆς ὕλικῆς σαίτας, αὕτη εἶναι τὸ αἰώνιο πρότυπο, ποὺ τὸ βλέπει ὁ δημιουργὸς μὲ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς του καὶ πλάθει τὸ ἐργαλεῖο ἐκεῖνο, ποὺ χρειάζεται ὁ ὑφαντὴς καὶ ποὺ λέγεται σαῖτα. Ἡ ἐσωτερικὴ δηλαδή θεά, ποὺ ἔχει ὁ δημιουργὸς γιὰ τὴν καθαρὴ εἰδή τῆς σαίτας, εἶναι ὁ πρῶτος ὄρος, ἡ πρώτη καὶ πραγματικὴ αἰτία, γιὰ νὰ δημιουργηθῆ τὸ ὕλικὸ ἐκεῖνο ἀντικείμενο, ποὺ δέχεται καὶ τὴ μορφή του καὶ τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὸ ἰδεατό, τὸ ἀόρατο, ποὺ ὁ δημιουργὸς τὸ κρατᾷε καθαρὰ στὸ νοῦ του.

Ὡστε τὸ ἰδεατό, ἡ καθαρὴ μορφή, ἡ αἰώνια εἰδή γίνεται τὸ κριτήριο γιὰ κάθε αἰσθητό, γιὰ κάθε ἐνυπόστατη μορφή. Καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμα: τὸ ἀν δηλαδή ἡ ἐνυλη μορφή τῆς σαίτας ἀνταποκρίνεται στὸ σκοπὸ της, καὶ τοῦτο θὰ κριθῆ μὲ βάση ἐκεῖνη τὴν αἰώνια καὶ αὐλή

εἰδή, τὴν ἰδέα τῆς σαΐτας, ποὺ τὴν ἔχει γιὰ παντοτεινὸ ἀντικείμενο καὶ σταθερὸ ἀγάπημα ὁ νοῦς τοῦ πραγματικοῦ τεχνίτη, τοῦ δημιουργοῦ. Καὶ τοῦτο δὲν ἔγινε μόνο μὲ τὸν πρῶτο ἐφευρέτη τοῦ ἐργαλείου αὐτοῦ, ἀλλὰ γίνεται καὶ μὲ ὄλους τοὺς ἄλλους, ποὺ ἔρχονται ἔπειτα ἀπ' αὐτὸν καὶ καταγίνονται μὲ τὸ ἴδιο ἔργο. "Ὅλοι αὐτοί, ἂν εἶναι πραγματικοὶ τεχνῖτες, ἂν εἶναι, ὅπως λέγει ὁ Πλάτων, ποιητὲς καὶ ὄχι μιμητὲς, θὰ ἔχουν πάντα μέσα στὸ νοῦ τους τὸ σκοπὸ τοῦ ὄργάνου, ποὺ πρόκειται νὰ δημιουργήσουν. Ὁ σκοπὸς τῆς σαΐτας ὅμως εἶναι σύμφυτος μὲ τὸ «ὑφαίνειν», γιατί τοῦτο εἶναι τὸ ἔργο ποὺ πρόκειται νὰ γίνεται μὲ τὴ σαΐτα. Καὶ ὁ σκοπὸς αὐτὸς εἶναι ἀναλλοίωτος, ὅπως καὶ ἡ καθαρὴ εἰδή, τὸ καθαρὸ νόημα τῆς σαΐτας δὲν ἀλλάζει ποτέ. Ἀντίθετα, ἡ ἐνυλη μορφή τῆς σαΐτας μὲ τὴ χρήση ἢ ἀπὸ ἄλλο λόγο καταστρέφεται. Τοῦτο ὅμως δὲν καταστρέφει καὶ τὴ σημασία, τὸ νόημα, τὸν προορισμὸ ποὺ εἶχε καὶ ποὺ ἐπήγαξε ἀπὸ τὴν καθαρὴ εἰδή τῆς σαΐτας. Καὶ ἂν ὅλα τὰ αἰσθητὰ πραγματώματα τῆς καθαρῆς μορφῆς ἀφανισθοῦν, καί τι μὲν ἐκεῖνη, γιατί εἶναι πέρα ἀπὸ τόπο καὶ χρόνο.

Ἡ καθαρὴ λοιπὸν μορφή δὲν ἔχει ποτέ τὴν τύχη τῆς ἐνυλης μορφῆς, ποὺ σχηματίζεται μόνο γιατί ὑπάρχει ἐκεῖνη ἡ σταθερὴ, αὔλη καὶ ἀναλλοίωτη. Καὶ ὅπως ἡ ἐννοια τοῦ κύκλου δὲν παθαίνει τίποτε, ὅταν σβῆσῃ τὸ σύμβολό της, δηλαδή τὸ σχῆμα τοῦ κύκλου ποὺ χάραξα ἐπάνω στὴν ἄμμο, ὅμοια καὶ ἡ ἐννοια τῆς σαΐτας δὲν καταστρέφεται, ἄμα σπαίση ἢ ἀφανισθῇ ἡ ἐνυλη μορφή της. Γενικὰ τὸ σύμβολο εἶναι περιοδικό, ἐνῶ τὸ νόημά του ἀθάνατο. Τὸ σύμβολο παλιώνει καὶ φθείρεται ἐνῶ τὸ νόημα μένει ἀγέραστο, γιατί πραγματικὰ εἶναι ἀγέννητο. Καὶ καί τι ἄλλο ἀκόμα: τὸ σύμβολο ὑπάρχει καὶ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, δηλαδή γιὰ τὸ ἴδιο νόημα ὑπάρχουν πολλὰ σύμβολα, ἐνῶ τὸ νόημα ὑπάρχει μονάχα μέσα στὸ νοῦ, εἶναι σταθερὸ τοῦ ἀγάπημα, δηλαδή εἶναι πάντα ἓνα. Τοῦτο ἰσχύει γιὰ ὅλα τὰ σύμβολα, γιατί ὅλα χωρὶς ἐξάρτησι ἀνήκουν στὸν αἰσθητὸ κόσμον. Ἐπίσης τὸ σύμβολο, δηλαδή μιὰ αἰσθητὴ, ἐνυλη μορφή, μπορεῖ νὰ εἶναι ἀπὸ μέταλλο, ἀπὸ μάρμαρο, ἀπὸ ξύλο ἢ καὶ ἀπὸ ὅποιαδήποτε ἄλλη ὕλη, ἐνῶ τὸ καθαρὸ τοῦ νόημα, ἡ καθαρὴ εἰδή, δὲν εἶναι ἀπὸ καμμιά ὕλη. Ὁ νοητὸς κύκλος καὶ τὸ νοητὸ τριπέζι εἶναι ἔξω ἀπὸ κάθε ὑλικότητα. Ἐδῶ ὑπάρχει ἡ οὐσία, ἡ ἀλήθεια, ἐνῶ τὸ σύμβολο εἶναι φαινόμενο, γίνεσθαι, φεῦ-

δος. Ἐπίσης, ὅτι ἰσχυρίζομαστε γιὰ τὴν σημασία καὶ τὴν ἀξία τοῦ συμβόλου, τὸ στηρίζομε στὸ νόημά του, ποὺ εἶναι πάντα πέρα ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ σύμβολο.

Ἄν τώρα ἀφήσωμε τὶς τέχνες, ὅπου ἔχομε πάντα ἔνυλες μορφές, καὶ ἔλθωμε στὴ σφαῖρα τῆς ἠθικῆς ἐνέργειας, τῆς πράξης, θὰ συναντήσωμε κι' ἐδῶ μέσα τὴν ἴδια σχέση καὶ ἔνταση ἀνάμεσα στὸ πραγματικὸ καὶ στὸ νοητό, στὴν ἐνέργεια καὶ στὸ νόημα. Καὶ ἐδῶ θὰ πρέπη νὰ χωρίσωμε τὴν ἐνέργεια ἀπὸ τὸ νόημα, τὴν πραγματικότητα ἀπὸ τὴ μορφή, τὸ γεγονός ἀπὸ τὴ σημασία του. Ὅτι χαρακτηρίζομε γιὰ ἀπλή ἐνέργεια, τοῦτο ἀκολουθεῖ τὸ νόμο τῆς αἰτίας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος. Αὕτῃ ἐδῶ ἡ συγκεκριμένη ἐνέργεια, ἡ ὁρισμένη πράξις, θὰ εἶναι ἀποτέλεσμα ἄλλων, ποὺ χρονικὰ ἀνήκουν πρὶν ἀπ' αὐτήν, καὶ θὰ εἶναι πάλι αἰτία ἄλλων, ποὺ θὰ ἀκολουθήσουν ἔπειτα ἀπ' αὐτήν. Καὶ καμμιά ἐνέργεια τῆς ψυχῆς δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὸ νόμο αὐτόν, δηλαδὴ νὰ περάσῃ ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ χρόνου. Καὶ ἡ πιὸ ἀξιόλογη ἐνέργεια τῆς ψυχῆς, καὶ τὸ πιὸ μεγάλο κατόρθωμα, ὡς εἰποῦμε ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτη, εἶναι κι' αὕτῃ δεμένη μέσα στὴ χρονικὴ ἀκολουθία, ποὺ τὴν διέπει ὁ νόμος τῆς αἰτίας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος. Ὅμως τὸ νόημα, ἡ σημασία καὶ ἀξία, ποὺ ἔχει ἡ πρακτικὴ ἐνέργεια, ἡ πράξις γενικὰ τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἔχει τὴν ἴδια τύχη μὲ τὴν ἐνέργεια. Μήτε ὁ νόμος τῆς αἰτίας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος ἐξουσιάζει τὸ νόημα τῆς πράξης μήτε καὶ χάνεται ποτὲ τὸ νόημα μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου. Ἄλλὰ καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμα: μὲ τὸ νόμο τῆς αἰτίας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος, ὅπως τὸν ἔθετε τότε καὶ τώρα ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη, καὶ τὸν παρουσίασε πρὶν ὁ πλατωνικὸς Σωκράτης στὸ Φαίδωνα, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐξηγηθῇ ποτὲ ἡ ἀξία καὶ ἡ λογικότητα τῆς πράξης τοῦ ἀνθρώπου. Μὲ τὸ νὰ κατατάξω τὴν πράξι μου μέσα στὴ σειρά τοῦ χρόνου καὶ στὴν ἀκολουθία τῆς αἰτίας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος δὲ νοιώθω μήτε καὶ ἐρμηνεύω τὸ νόημα καὶ τὴ σημασία της. Ἄν θελήσω νὰ μείνω μέσα στὴ δυναστεία τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητας, δὲ θὰ φθάσω ποτὲ στὸ νόημα τῆς ζωῆς μου. Τὸ ἠθικὸ γεγονός, ἡ πράξις, ἔχει μέσα της καὶ κάτι ἄλλο, ποὺ τὴν βγάζει ἀπὸ τὴ σφαῖρα τῆς ἀδιάρροφης φυσικῆς ἀλληλουχίας καὶ τὴν ἀνεβάζει στὴν περιωπὴ τῆς ἀξίας. Καὶ τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι ποὺ κάνει τὴν πράξι ἀξιόλογη καὶ ἀξιαγά-

πητη. Τὸ πρόσθετο τοῦτο στοιχεῖο, ἡ καινούργια αὐτὴ ἀρχή, εἶναι ὁ λόγος. Ἀπ' αὐτὸν παίρνει ἡ πράξις τὴ σημασία της καὶ τὴν οὐσία της, γιατί ὁ λόγος δὲν ἔχει καμμιά κοινότητα μὲ τὰ φυσικὰ ἢ ψυχικὰ αἷτια. Τὸ νόημα, ἡ σημασία καὶ ἡ ἀξία τοῦ λόγου εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴ φυσικοκρατικὴ ἢ καὶ τὴν ψυχολογικὴ ἀκολουθία. Ὅπως τὸ ἀπλὸ ἀκουσμα τῶν λέξεων καὶ τὰ ἀκουστικὰ ἐνεργήματα γενικὰ δὲν ἐξηγοῦν ποτὲ τὸ νόημα ποὺ ἔχει ἡ ὀμιλία μας, γιατί αὐτὸ εἶναι κάτι ἄλλο, ποὺ ἀνακαίεται πέρα ἀπὸ τὴ γένεση, τὴν κίνηση καὶ τὴ φθορὰ τῆς γλώσσας, ὅμοια καὶ μὲ τὰ φυσικὰ ἢ τὰ ψυχικὰ αἷτια δὲν ἐρμηνεύεται ποτὲ τὸ νόημα ποὺ ἔχει ἡ ἀπόφαση τοῦ Σωκράτη, νὰ μείνῃ στὴ φυλακὴ καὶ νὰ ὑπομενεῖ τὸ θάνατο, ποὺ τοῦ ἐπαβιάλλουν οἱ δικαστὲς τῆς Ἀθήνας. Μὲ ἄλλα λόγια ἡ πράξις ξεχωρίζει ἀπὸ τὰ ἀπλὰ φυσικὰ ἢ ψυχικὰ γεγονότα μὲ τὸ ὅτι αὐτὴ ἔχει σκοπὸ. Καὶ αὐτὸς εἶναι ποὺ δίνει τὰ κριτήρια γιὰ νὰ ἐρμηνεύσωμε τὸ νόημα τῆς πράξης. Ὁ σκοπὸς πάλι αὐτὸς δὲν εἶναι ἀπομονωμένος, ἀλλὰ εἶναι συναρτημένος μὲ ἄλλον σκοπὸ, καὶ αὐτὸς πάλι μὲ ἕναν ἀνώτερο, ὡς ποὺ ὅλοι οἱ σκοποὶ δέρονται ἀπὸ τὴν ἴδια δέση, τὴν ἴδια ἀρχή, δηλαδή ἀπὸ τὸν ἀνώτατο σκοπὸ, ποὺ εἶναι ἡ ἐγγύηση καὶ τὸ θεμέλιο ὅλων τῶν ἄλλων. Εἶναι λοιπὸν φανερό, διὸ ὁ σκοπὸς εἶναι ποὺ δίνει στὴν πράξις τὸ ἦθος της, δηλαδή τὴ θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ ἠθικὴ τῆς ἀξία. Τοῦτο τὸ ἐκφράζει ὁ Πλάτων μὲ ὅσα λέγει στὸ Συμπόσιο: «πᾶσα πράξις ὅδε ἔχει αὐτὴ ἐφ' ἑαυτῆς πραγματοποιήνη, οὔτε καλὴ οὔτε αἰσχρὰ· οἷον ὁ νῦν ἡμεῖς ποιοῦμεν, ἢ πίνειν ἢ ἔδειν ἢ διαλέγεσθαι, οὐκ ἔστι τούτων αὐτὸ καλὸν οὐδὲν· ἀλλ' ἐν τῇ πράξει, ὡς ἂν προεχθῆ τοιοῦτον ἀπέβη· καλῶς μὲν γὰρ πραγματοποιήμενον καὶ ὀρθῶς καλὸν γίνεται, μὴ ὀρθῶς δὲ αἰσχρόν».

Μὲ τὸ πρόβλημα τοῦτο τοῦ σκοποῦ, τοῦ «τέλους», δηλαδή τοῦ νοήματος ποὺ διέπει τὴν ἀνθρώπινη πράξις, καταπιάνεται ὁ Πλάτων ἀπαρχῆς τῆς φιλοσοφικῆς του προσκείμευς. Ἐκεῖ ὅμως ποὺ θέτει τὸ πρόβλημα τοῦτο σὲ ὄλο του τὸ βιβλίον καὶ ἀνοίγει τὴν ἀμέτρητη προοπτικὴ, ποὺ ἔχει γιὰ τὴν ἠθικὴ καὶ τὴν πολιτικὴ ζωὴ, εἶναι ὁ διάλογός του Γοργίας. Ἰδῶ χωρίζει ἀδυστηρότατα ὁ Πλάτων τὴ βούληση ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία, τὸ ἀγαθὸ ἀπὸ τὸ ἄρεστό, τὴν ἐπιστήμη ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, τὴν τέχνη ἀπὸ τὴν τριβή. Ὑπάρχει κάτι ποὺ εἶναι τὸ ἐσωτερικόν, τὸ πρωταρχικὸ ἐλατήριο τῆς πράξης καὶ ποὺ δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν σειρά

τῶν φυσικῶν ἢ ψυχικῶν αἰτίων ἀλλὰ ἀπὸ τὴν καθαρὴ βούληση, τὴν προαίρεση, δηλαδὴ ἀπὸ τὴ δύναμη ποὺ ἔχει ὁ νοῦς νὰ χωρίζη καὶ νὰ διαλέγη τὸ καλὸ ἀπὸ τὸ κακό. Ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ ρυθμίζη τὴ βούληση τοῦ ἀνθρώπου τὸ ὀνομάζει ὁ Πλάτων «ἀγαθόν», «δέον» ἢ «τὸ οὐ ἔνεκα». Ὅπως ἡ ἀνθρώπινη γνώση εἶναι ἀδύνατο νὰ θεμελιωθῇ μονάχα μὲ τὴν αἴσθηση, γιατί ἡ αἴσθηση εἶναι διαφορούμενη καὶ ἀσταθὴ, ὅμοια καὶ τὸ νόημα καὶ ἡ ἀξία τῆς πράξης δὲν μπορεῖ νὰ στερεωθῇ μὲ τίποτε· ποὺ ν' ἀνήκει μέσα στὸν πολυτάραχο κόσμον τοῦ πάθους ἢ τῆς ἡδονῆς. Ἡ ἡδονὴ δὲν εἶναι τὸ τελικὸ ἀγαθὸ τῆς ζωῆς. Ἀνήκει στὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνα ποὺ δὲν ἔχουν ἀπόλυτη ἀξία. Καὶ ἐκτὸς ποὺ εἶναι ποικιλόμορφη καὶ δὲν ὑπάρχει συμφωνία γι' αὐτὴν οὔτε μέσα σ' ἓναν καὶ μόνον ἀνθρώπον, εἶναι καὶ ὀλωσδιόλου φθαρτὴ. Τώρα εἶναι καὶ ἔπειτα δὲν εἶναι. Ὁ σκοπὸς ὅμως τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ εἶναι σταθερὸς καὶ νὰ τὸν φέρη, ὅσο τοῦτο γίνεται, σιμὰ στὴν αἰωνιότητα. Πῶς σιγά-σιγὰ ὁ ἀνθρώπος σιμώνει τὴν αἰωνιότητα, τοῦτο φάνηκε ἀπ' ὅσα εἴπαμε πρὶν γιὰ τὸν ἔρωτα καὶ τὴν παιδεία καὶ ἀπὸ τὸν τρόπο ποὺ πεθαίνει, ὁ Σωκράτης. Μὲ τὸ θάνατό του ἀγγίζει ὁ Σωκράτης τὴν αἰωνιότητα, γιατί μ' αὐτὸν φανερῶνει πόσο στενὴ καὶ ἀκατάλυτη εἶναι ἡ σχέση του μὲ τὴν ἰδέα. Ἡ παρουσία τούτῃ τῆς ἰδέας μέσα στὸν Σωκράτη ἀποδεικνύει τὴν ἀθανασία του.

Γιὰ νὰ ὀρίση ὁ Πλάτων τὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς πολιτείας, γιὰ νὰ ἐρμηνεύση πῶς θετικὰ ἐκεῖνο ποὺ ὀνομάζει «ἀγαθόν», θέτει τὴν ἔννοια τοῦ μέτρου. Ἀπὸ τὸν Γοργία ὡς τὸ Φίληβο καὶ ἀπ' αὐτὸν ὡς τοὺς Νόμους τὸ μέτρο παραμένει ἡ ὁλόπρωτη θετικὴ ἀξία τῆς ζωῆς καὶ τῶν πραγμάτων. Ἐπειτα ἀκολουθεῖ ἐκεῖνο ποὺ ἔχει μέσα του τὴ φύση τοῦ μέτρου, δηλαδὴ τὸ σύμμετρο. Ὅλη τὴ λογισμένη καὶ ἀξιολογημένη δράση τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τὶς τέχνες ὡς τὴν πολιτικὴν πράξη, κ' ἀπ' αὐτὴν ὡς τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴ φιλοσοφία, τὴν χαρακτηρίζει ὁ Πλάτων «γένεσιν εἰς οὐσίαν ἐκ τῶν μετὰ πέρατος ἀπειρασμένων μέτρων». Ἀλλὰ καὶ τοῦ σύμπαντος ἡ ἀξία ἔγκειται στὰ μέτρα ποὺ ἔχει καὶ ποὺ τὸ κρατοῦν. Ἡ ἀμετρία πάλι εἶναι κάτι ἀντίθετο πρὸς τὸ «ἀγαθόν», πρὸς τὸ «δέον». Γιὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀπειρία, δηλαδὴ ἡ ἀπεραντωσύνη καὶ ἡ ἔλλειψη μέτρου, εἶναι στὸν Πλάτωνα καὶ γενικὰ στὸν ἀρχαῖο Ἕλληνα κάτι ἀρνητικῶς ἐνώ τὸ

πεπερασμένο, δηλαδή ἐκεῖνο ποὺ κρατιέται μέσα σὲ αὐστηρὰ ὄρια, εἶναι θετικό. Τὸ ἀληθινὸ ἦθος καὶ μέσα στὸν ἄνθρωπο καὶ μέσα στὴν πολιτεία ἔρχεται ἀπὸ τὸ μέτρο. Τότε μόνον ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ζωὴ τῆς πολιτείας ἔχουν ἠθικὴ ἀξία, ὅταν οἱ δυνάμεις μέσα τους δουλεύουν σὲ ἀρμονία ἢ μίαν μὲ τὴν ἄλλη, χωρὶς ποτὲ ἢ μιὰ νὰ καταδυναστεύῃ τὴν ἄλλη. Κάθε δύναμη ἔχει ἀπὸ μέσα της τὴν τάση νὰ θέλῃ ν' ἀπλωθῇ ὥστε γίνεταί ποιο πολὺ, νὰ καταργήσῃ καθε φραγμὸ, κα' ἔτσι νὰ δουλέυσῃ τίς ἄλλες δυνάμεις. Τὸ πάθος ὅμως εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ποιο πολὺ ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα ἠρασθέντα μέσ' στὸν ἄνθρωπο καὶ μέσα στὴν πολιτεία φέρνει ἀνασφάλτη, ὅταν μείνῃ ἀκυβέρνητο, ὅταν δηλαδή δὲν τοῦ βάλουν ὄρια ὁ νοῦς καὶ ἡ πειθαρχημένη βούλησις. Σωφροσύνη εἶναι νὰ κρατῆς σὲ ὄρια τὸν ἑαυτὸ σου μέσα σὲ καθε του ἐκδήλωσις καὶ νὰ δουλέυσῃς τὴ μιὰ δύναμη μὲ τὴν ἄλλη μέσα σου, καὶ ποιο πολὺ τὴ δευτερεύουσα μὲ τὴν ἀξιώτερη. Τὸ πάθος πρέπει νὰ τὸ δουλέυσῃς μὲ τὴ θέλησις καὶ τὴ νόησις καὶ νὰ κοιτάξῃς νὰ τοῦ βάλῃς μέτρο. Ἀλλὰ καὶ τὴ βούλησις καὶ τὴ νόησις πρέπει ἀπὸ τῆ ἄλλο μέρος νὰ τὰ κρατῆς μέσα σὲ ἀντικειμενικὰ ὄρια.

Μὲ τὴν ἔννοια αὐτὴ τοῦ μέτρου προσπαθεῖ ὁ Πλάτων νὰ δώσῃ ἐξηγήσει ὅχι μόνον γιὰ τὴν ἠθικὴ πράξις, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ σῶμα, τὸν ὀργανισμό, καὶ γιὰ τὸ ἴδιον τὸ σῶμα. Ἡ τάξις καὶ ἡ συμμετρία εἶναι ἐκεῖνα ποὺ κρατοῦν καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου σὲ ὑγεία καὶ τὸν κόσμον ὅλο σὲ εὐσταθία. Κα' ἐδῶ ὅμως δὲν ἔχομε νὰ κίνομε μὲ τίποτε τὸ αἰσθητό. Ἡ τάξις καὶ ἡ συμμετρία δὲν εἶναι φαινόμενα, ἀλλὰ νοούμενα. Τὸ νοητὸ τοῦ ὑπέρανω, ἡ λογικὴ τοῦ τάξις καὶ ἀρμονία εἶναι ποὺ κρατῆται τὸν κόσμον ἀκαταμάχητο στὴ θέσις του. Μέσα στὸ αἰώνιον γίνεσθαι, στὴν ἀκαταμάχητη δημιουργία καὶ φθορὰ τῶν μορφῶν, διατηρεῖται καίτι, ποὺ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ συλλάβῃ μὲ τὰ μάτια τοῦ σώματος· εἶναι ἡ ὁλότης ἢ, ὅπως λέγει ὁ Πλάτων, «ἡ φύσις τοῦ ὅλου». Εἶδαμε πρὶν στὸ κεφάλαιο γιὰ τὸν ἔρωτα καὶ τὴν παιδεία, πῶς ἡ μιὰ μορφή τῆς ζωῆς διαδέχεται τὴν ἄλλη, κα' ἔτσι ἡ ζωὴ μετέχει στὴν αἰωνιότητα. Καὶ ὁ φυσικὸς κόσμος δὲν εἶναι «κόσμος», δηλαδή ἀρμονία, ἀν καὶ ἐδῶ μέσα δὲν ὑπῆρχαν ὄρια καὶ στὴ γένεσις καὶ στὴ φθορά. Τὰ ὄρια αὐτὰ εἶναι τὰ ὄρια τῆς μορφῆς, ποὺ δέχονται τὸ πεπερασμένο μέσα στὸν ἑαυτὸ του. Ἀλλὰ μήτε ἡ διατήρησις αὐτῆ τῆς

μορφῆς μήτε καὶ ἡ παράδοσή της ἀπὸ τὸ ἓνα πλάσμα στὸ ἄλλο θὰ ἦτανε δυνατή, ἀν τὸ εἰδικό, τὸ συγκεκριμένο πλάσμα, δὲν ἦταν ἐξαρτημένο ἀπὸ μιὰ ὁλότητα, ὅπου μέσα ζῆ, ὑπάρχει καὶ ἀναπνέει. Ἀπὸ τὸ Γοργία ὡς τοὺς Νόμους δὲν παύει ὁ Πλάτων ν' ἀναπτύσσει τὴ βαθύτατα ἑλληνικὴ αὐτὴ σύλληψη.

Καὶ τὸ σῶμα, ὁ ὀργανισμός, καὶ τὸ σύμπαν, ἀλλὰ καὶ κάθε ἔργο, φυσικὸ ἢ τεχνητό, ἔχουν μέσα τους τὴν ἀρετὴ τους, δηλαδή τὸ δικό τους κανόνα, ποὺ τὰ ρυθμίζει καὶ τὰ κρατᾷε στὴ ζωὴ ἢ στὸ εἶναι τους. Ἐἴτε σκεῦος, εἴτε σῶμα, εἴτε ψυχὴ, εἴτε ἔργο τέχνης, ὅλα ἔχουν τὴν τάξιν τους καὶ τὸν κανόνα τους. Ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ τούτῃ τάξιν ἔρχεται ἐκείνη ἡ «κοινωνία», ἡ ἀρμονικὴ σχέση, ποὺ κρατᾷε τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆς, καὶ ποὺ ὁ Πλάτων στὸ Γοργία τὴν ὀνομάζει γεωμετρικὴ ἰσότητα, δηλαδή ἐσωτερικὴ ἀναλογία. Αὐτὴ πάλι εἶναι ποὺ δένει μὲ φιλία τὴν μιὰ ψυχὴ μὲ τὴν ἄλλη, αὐτὴ ποὺ φέρνει τὴ φρόνησιν μέσα στὴν ψυχὴ καὶ τὴ δικαιοσύνη μέσα στὴν πολιτεία. Χωρὶς αὐτὴν τὴν ἐσωτερικὴ σχέση, ποὺ ἔχει τὸ καθεὶ μὲ τὸν ἑαυτὸ του καὶ μὲ τὰ ἄλλα, δὲ θὰ ὑπῆρχε ἐκεῖνο ποὺ ὁ ἀρχαῖος ἀπὸ θαυμασμὸ στὴν ἀρμονία του τὸ εἶπε «κόσμον».

Ἄλλὰ ὅπως ἡ ἐσωτερικὴ αὐτὴ εὐταξία τοῦ κόσμου, ὅμοια καὶ «ἡ φύσις τοῦ ὕλου», ἡ ἐνότητα, ἡ ὁλότητα τοῦ κόσμου, ὅπου μέσα ζοῦν καὶ κινουῦνται τὰ πάντα, δὲν εἶναι κάτι τὸ αἰσθητό. Μὲ καμμιά αἰσθησὴ δὲν μπορούμε ποτὲ νὰ συλλάβουμε τὴν ὁλότητα τοῦ κόσμου. Ἄλλὰ μήτε καὶ ἄθροισμα τῶν μερῶν εἶναι ἡ ὁλότητα. ἔχει δική της ὑπόσταση. Εἶναι μιὰ νοητὴ ἐνότητα, ποὺ ὑπάρχει λογικὰ πρὶν ἀπὸ τὰ μέρη, καὶ ποὺ θεμελιώνει κάθε μερικὸ, χωρὶς ποτὲ ἢ ἴδια νὰ κλίνει πρὸς τὸ μερισμὸ. Κάθε εἰδικό, κάθε μερικὸ ὄν ἀποκτᾷ τὴ σημασία του καὶ τὸ νόημά του, γιατί ἔχει μιὰ ὀρισμένη, ἀναντικατάστατη θέσιν μέσα στὴν ἀφθαρτὴ τούτῃ ὁλότητα, ποὺ λέγεται κόσμος. Καὶ θὰ ἔπρεπε χωρὶς δισταγμὸ νὰ εἰποῦμε, ὅτι ἡ ἴδια σχέση, ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴ γλῶσσα καὶ στὸ νόημα, ἀνάμεσα στὸ ὄργανο καὶ στὸ σκοπὸ, ἀνάμεσα στὴν πράξιν καὶ στὸ ἀγαθόν, κυβερνᾷε καὶ τὰ εἰδικὰ μὲ τὴν ὁλότητα. Ὅλα τὰ εἰδικὰ ὄντα θὰ μπορούσαμε νὰ τὰ χαρακτηρίσωμε σύμβολα γιὰ τὴν ἀφανέρωτη ἐκείνη ὁλότητα. Κάθε μερικὸ ὄν μέσα στὸν κόσμον εἶναι καὶ μιὰ συμβολικὴ παράσταση τῆς ἐννοίας τοῦ

κόσμου. Ὡστε τώρα πιά πρέπει νὰ εἰποῦμε, ὅτι καὶ τὰ φυσικὰ ὄντα ζοῦν σὲ σχέση με ἓνα νόημα, με κάποιον σκοπό. Καὶ σκοπὸς ἐδῶ εἶναι ἡ ὁλότητα, ἡ ἐνότητα ἐκείνη τοῦ κόσμου, ποὺ εἶναι ἀφανέρωτη στὴν αἰσθησιμότητα καὶ ποὺ μέσα της ἀναπαύονται ὅλα τὰ εἰδικά. Τὸ ἴδιο πρέπει νὰ εἰπῆ κανεὶς καὶ γιὰ τὸ σῶμα, τὸν ὀργανισμό, καὶ τὸ σκοπὸ του. Καὶ ἐδῶ ὑπάρχει ἓνα αἰσθητὸ καὶ ἓνα νοητό, καὶ ἀπὸ τὴν ἔντασι ἀναμεταξύ των κινεῖται ἡ εὐταξία τοῦ σώματος. Αἰσθητὸ εἶναι τὸ ἔκτατό, τὸ ἴδιον τὸ σῶμα. Νοητὸ εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ σώματος. Καὶ ὅταν τὸ σῶμα ἔχη ἀναλογία καὶ συμμετρία μέσα του, τότε ἔχει καὶ θετική σχέση με τὸ σκοπὸ του, με τὴν ὑγεία. Φεύγει ὅμως ἀπὸ τὸ σκοπὸ του, ὅταν χάνῃ τὴν ἐσωτερικὴν του συμμετρίαν καὶ ἁρμονίαν. Κι' ἐδῶ λοιπὸν ὑπάρχει μιὰ ἀντίτασι ἀπὸ τὸ αἰσθητὸ στὸ νοητό. Κι' ἐδῶ τὸ αἰσθητὸ πρέπει νὰ μεταλάβῃ ἀπὸ τὸ νοητό, ἀλλιῶς χάνει τὴ σωστικὴν του θέσιν μέσα στὸν κόσμον.

Τῆ θεωρίᾳ του τοῦτε γιὰ τὸν ὀργανισμό, γιὰ τὸ ἔμφυχο σῶμα, ὁ Πλάτων τὴν ἀνεπτυχθεὶσάν σὲ στενὴν σχέση με τὴν ἱατρικὴν τοῦ καιροῦ του, ὅπως, καθὼς θὰ ἰδοῦμε ἀμέσως παρακάτω, καὶ τῆ θεωρίᾳ του γιὰ τὴ γνώσι τὴν στηρίζει στὴ μαθηματικὴ ἐπιστήμη. Γιαντοῦ, δηλαδὴ σὲ καθεὶ κόκλον τῆς ζωῆς, ὁ Πλάτων ξεκινάει ἀπὸ ἓνα θετικὸ δεδομένο, ἀπὸ ἓνα ἀπὸ τὰ φαινόμενα τοῦ πνεύματος. Ὅμοια κι' ἐδῶ. Ἡ ἱπποκρατικὴ ἱατρικὴ ἦτανε αὐτὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἓνα ἀξιόλογο ἀπόκτημα τοῦ ὄρθου λόγου. Γιὰ τοῦτο καὶ γίνεται γιὰ τὸν Πλάτωνα μιὰ ἀφετηρία τῆς φιλοσοφίας του γιὰ τὴ ζωντανὴ φύσι, γιὰ τὸ ἔμφυχο σῶμα. Καὶ εἶναι τόσο στενὴ ἡ σχέση τοῦ Πλάτωνος με τὸ πνεῦμα τῆς ἱατρικῆς τοῦ καιροῦ του, ὅσπερ καὶ τὴν φιλοσοφικὴν του ὀρολογία, ἔφ' ὅσον τοῦτο ἦτανε δυνατό, τὴν συνταραξάει με τοὺς ὅρους τῆς ἱατρικῆς. Ὅλοι οἱ ὅροι, ποὺ ἀνιερῶμε κρῖν, τάξι, εὐταξία, εὐθεξία, ἁρμονία, συμμετρία, ὁλότητα εἶναι ἱατρικοί. Αὐτὰ εἶναι ποὺ θεμελιώνουν, κατὰ τοὺς ἱπποκρατικαίους ἱατρούς, τὴν ὑγείαν τοῦ σώματος. Με τὰ ἴδια νοήματα δουλεύει ὁ Πλάτων γιὰ νὰ θεμελιώσῃ τὴν ὑγείαν τῆς ψυχῆς, τὴν ἀσφραγισμένην, καὶ τὴν ὑγείαν τῆς πολιτείας, τὴν δικαιοσύνην. Τὰ νοήματα ὅμως τῆς ἱατρικῆς ἔχουν γιὰ τὸν Πλάτωνα μόνον μεθοδικὴν σημασίαν. Ὅπως ἡ ἱατρικὴ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος σπουδάζει τὸ σῶμα καὶ τὸν αἰτιώδη αἰσθητισμὸν, ποὺ ἔχει ἢ μιὰ του κακίαν με τὴν ἄλλην, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο

μέρος προσπαθεῖ νὰ κατευθύνῃ τὴ λειτουργία του σ' ἓναν ὀρισμένο σκοπό, δηλαδή στὴν ἁρμονία καὶ συμμετρία τῶν στοιχείων, ποὺ φέρνουν τὴν ὑγεία, ὅμοια καὶ ἡ φιλοσοφία σπουδάζει τὰ πάθη τῆς ψυχῆς καὶ ὅλη τὴν ἀναρμωσία ποὺ δημιουργοῦν, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ τὰ ὑποτάξῃ στὴν κυβέρνηση τοῦ λόγου. Καὶ ἡ ψυχὴ καὶ ἡ πολιτεία ἔχουν τὴ δυνατὴ τῆς ἐσωτερικῆς εὐταξίας καὶ συμμετρίας καὶ τῆς ἀταξίας καὶ ἀσυμμετρίας. Μὲ τὴ συμμετρία σώζεται καὶ ἡ ψυχὴ καὶ ἡ πολιτεία, μεταβάλλονται σ' ἓνα λογισμένο γίνεσθαι, ἢ, ὅπως ὁ Πλάτων λέγει, προχωροῦν ἀπὸ τὴν ἀπλὴ καὶ ἀδιάφορη γένεση σὲ μιὰ γένεση ποὺ ὀδηγεῖ στὴν οὐσία, ἐνῶ μὲ τὴν ἀσυμμετρία σκορπίζονται καὶ ἡ ψυχὴ καὶ ἡ πολιτεία σ' ἓνα ἀνόητο καὶ ἀνάρμωστο γίνεσθαι. Καὶ ὁ ἀληθινὸς πολιτικὸς πρέπει νὰ ἐνεργῇ ὅπως ἓνας καλὸς γιατρός, νὰ τέμνῃ τὸ σῶμα τῆς πολιτείας, ὅπου, ὅπως καὶ ὅσο πρέπει. Ὁμοια ἀληθινὸς φιλόσοφος εἶναι ἐκεῖνος, ποὺ ἀποτραβάει τὴν ψυχὴ του ἀπὸ τὴν τύρβη τοῦ πάθους καὶ τὴν συγκεντρώνει μέσα στὴν αἰθρία τοῦ λόγου. Τὸ ἴδιο θὰ κάμῃ καὶ μὲ τὴν ψυχὴ τοῦ ἔρῃβου, ποὺ ἔρχεται δίπλα του νὰ μορφωθῇ.

Ἐπὶ ὅλα αὐτὰ φαίνεται πᾶς καθαρά, ὅτι ὁ Πλάτων χωρίζει καὶ μέσα στὶς τέχνες καὶ μέσα στὶς πράξεις, καὶ μέσα στὸ σῶμα καὶ μέσα στὴν ψυχὴ, καὶ μέσα στὴν πολιτεία καὶ παντοῦ ἄλλοῦ τὴν πραγματικὴ ἀπὸ τὴ σωστὴ κατάσταση, τὴν ἀπλὴ γένεση ἀπὸ τὴν οὐσία, τὸ λόγο καὶ τὸ νόημά της. Ἄλλο πράγμα εἶναι ἡ πραγματικότητα καὶ ἄλλο ἡ ἰδανικὴ τῆς μορφῆς, ὅπου πρέπει νὰ κατευθύνεται. Τὸ εἶναι ἔχει ἀπέναντί του τὸ δέον καὶ κινεῖται ἢ πῶς καλὰ πρέπει νὰ κινῆται πρὸς αὐτό. Ἡ σχέση αὐτὴ δὲν ἰσχύει μονάχα μέσα στὸ ψυχικὸ καὶ ἠθικὸ, ἀλλὰ καὶ μέσα στὸ φυσικὸ κόσμο. Καὶ εἶδαμε πρῖν, πῶς πραγματῶνεται μέσα στὸν φυσικὸ κόσμο ἡ σχέση αὐτὴ μὲ τὸν ἔρωτα, ποὺ ἔχει τὸ θνητό, ν' ἀφήσῃ πίσω του ἄλλο ὅμοιο μὲ τὸν ἑαυτὸ του, κι' ἔτσι ν' ἀσφαλίσῃ κάποιο βαθμὸ ἀθανασίας. Πῶς πολὺ ὅμως φαίνεται ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ εἶναι καὶ στὸ δέον γενέσθαι, ἂν προχωρήσωμε ἀπὸ τὸν τυφλὸ ἔρωτα, ποὺ ἔχουν τὰ ζῷα, στὸν ἔλλογο ἔρωτα τῶν ἀνθρώπων, ποὺ ζητοῦν ἐνσυνείδητα τὴν ἀθανασία, εἴτε μὲ τὸ ν' ἀφήνουν πίσω τους παιδιὰ εἴτε μὲ τὸ νὰ δημιουργοῦν ἔργα πνευματικά. Μέσα στὸ ἔργο τοῦ πνεύματος προσπαθεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ γίνῃ κατὰ ἄλλο

ἀπ' ὅ,τι εἶναι, νὰ προσπεράσῃ τῇ φυσικῇ του κατάστασιν καὶ νὰ ὑπερνικήσῃ, ὅσο τοῦτο γίνεται, τὴν ἀτέλειά της.

Τούτῃ τὴν κίνησιν ἀπὸ τὸ εἶναι εἰς τὸ δέον, ἀπὸ τὴν κατώτερη εἰς τὴν ἀνώτερη μορφή τῆς ζωῆς, μπορούμε νὰ τὴν ἰδοῦμε πιὸ παραστατικὰ μέσα εἰς τὸ σῶμα τῆς πολιτείας. Γιατὶ ἡ πολιτεία δικαιώνεται μόνον, ἔφ' ὅσον φέρνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸ χειρότερον εἰς τὸ καλύτερον, ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ εἶναι εἰς ἐκεῖνο ποὺ πρέπει καὶ ἀξίζει νὰ εἶναι. Ἡ πολιτεία ὑπάρχει γὰρ νὰ φέρῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν πραγματικὴν αἰσθητικὴν ἀξίαν. Καὶ τοῦτο δὲν γίνεται ἀλλοῶς παρὰ μὲ τὴν πάλιν τῆς ἐλευθερίας μὲ τὴν ἀνάγκην, γιατί, ἔφ' ὅσον ἡ ζωὴ μένει δεμένη μὲ τὴν ἀνάγκην, δὲν μπορεί νὰ πᾶν πέρα ἀπὸ τὸ σημεῖον, ὅπου τὴν ἄφησε ἡ φύσις. Καὶ εἶναι βέβαιον δυνατὸ νὰ ἰδοῦμε καὶ τὴν ζωὴν τῆς πολιτείας ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ νόμου τῆς αἰτίας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος. Τότε ὅμως ἡ ζωὴ χάνει τὸ νόημά της καὶ γίνεται ἓνα ἄθροισμα ἀπὸ βίαια καὶ βίαια γεγονότα, ποὺ διαδέχεται τὸ ἓνα τᾶλλον μέσα εἰς τὸν χρόνον καὶ εἰς τὸν τόπον. Τίποτε τότε δὲν εἶναι μέσα εἰς τὴν πολιτεία καλύτερον ἢ χειρότερον, ὅλα εἶναι τὰ ἴδια, δηλαδὴ ἠθικὰ ἀδιάρθρα. Γιὰ τοῦτο ἡ αἰτιότητα, μὲ τὴν προσωπικὴν ποὺ μᾶς ἀνοίγει, δὲ μᾶς βγάδι ἀπὸ τὴν σφαῖραν τῆς φυσικῆς ἀδιάρθρας καὶ ἀνονησίας, καὶ ὅταν ἀκόμα ἔχη γὰρ ἀντικείμενον ἐφαρμογῆς τῆς τῆς πολιτείας. Ἐφ' ὅσον σκεπτόμαστε αἰτιοκρατικὰ, δὲ εἰς ἀναντιρροίαν ποτὲ ποῦθεν τὸ σκοπὸν τῆς πολιτείας, δηλαδὴ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἀνθρώπων, ποὺ κατευθύνονται μὲ τὴν πράξιν τους εἰς ἓνα ἱστορικὸν σκοπὸν. Ἡ θεωρία τοῦ Πλάτωνος γὰρ τὴν πολιτεία βασίζεται ἐπὶ αὐτὴν τὴν προϋπόθεσιν. Δὲν εἶναι ἡ πολιτεία κατὰ τὸν Πλάτωνα ἓνα αἰτιοκρατούμενον ἄθροισμα ἀπὸ βίαια γεγονότα οὔτε πάλιν ἓνα ἄθροισμα ἀπὸ αἰσθητικῶν, ποὺ ἀντιμάχονται τὸ ἓνα τᾶλλον γὰρ τὴν προσωπικὴν τὴν ἐπιδιώξειν, ἀλλὰ τελολογικὴ ὁλότητα, σκοπὸς αὐτοῦ αἰσθητικὸς πέρα ἀπὸ τὰ αἰσθητικῶν.

Καὶ ὅπως ἡ ὁλότητα τοῦ κόσμου, τοῦ σύμπαντος, ἔχει μέσα της ὅλα τὰ μερικὰ ὄντα καὶ τὰ σώζει ἀπὸ τὴν ἀταξίαν καὶ τὰ κρατᾷ εἰς γεωμετρικὴν ἀναλογίαν ἀναμεταξύ των, ὅμοια καὶ ἡ πολιτεία, ὡς ἰδανικὴ ὁλότητα, εἶναι ἡ ἐγγύτης γὰρ τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἑκάστου πολίτη καὶ γὰρ τὴν δυνατότητα, νὰ γίνῃ καὶ αὐτὸς ἐκεῖνο ποὺ πρέπει, νὰ πραγματοποιῆ δηλαδὴ τὸ δέον, ποὺ ὁρίζει τὸν προορισμὸν του. Τὸ αἰσθητικὸν φθάνει εἰς τὸν

πραγματικό του σκοπὸ μόνον μέσα στὴν πολιτεία. Γιὰ τοῦτο ὁ σκοπὸς τοῦ ἀτόμου δὲν μπορεῖ καὶ δὲν πρέπει ν' ἀντιστρατεύεται τὸ σκοπὸ τῆς πολιτείας. Καὶ ὅπως τὸ μερικὸ ὄν μέσα στὴ φύση εἶναι σύμβολο γιὰ τὴν ἀόρατη καὶ ἀπειροδύναμη ὁλότητα, ὅμοια καὶ τὸ ἄτομο μέσα στὴν πολιτεία πρέπει νὰ ἔχη μέσα του ὅλο τὸ πνεῦμα τῆς. Τὸ πνεῦμα πάλι τοῦτο τῆς πολιτείας φανερῶνεται μέσα στοὺς νόμους τῆς, ποὺ πρέπει νὰ τοὺς χαρακτηρίζη ἀπόλυτη ἐνότητα. Ἐπίσης καὶ στὶς πράξεις τῆς ἡ πολιτεία εἶναι ἀνάγκη νάχη ἐσωτερικὴ ἀκολουθία καὶ συνάρτηση. Ἡ πολιτεία ἔχει δική της ψυχὴ, καὶ ἀπ' αὐτὴν πρέπει νὰ ἐκπορεύονται ὅλες οἱ ἐκδηλώσεις, νόμοι καὶ πράξεις. Καμμιά ὅμως συγκεκριμένη πολιτεία δὲν συμπίπτει μὲ τὴν ἰδέα, μὲ τὸ ἀρχέτυπο τῆς πολιτείας· οὔτε καὶ ἐκείνη ποὺ ἔχει πάρει τὸν ὀρθὸ δρόμο. Πάντα θὰ ὑπάρχη ἀπόσταση καὶ ἐνταση ἀνάμεσα στὴν πραγματικὴ, ἐμπειρικὴ καὶ στὴν ἰδανικὴ πολιτεία, γιατί πάντα ἡ ζωὴ θὰ ἔχη ἀνάγκη νὰ υπερνική τὴν ἀτέλειά της, τὴν ἀμορφωσιά της καὶ τὴ φυσικὴ της ἀδικία.

Ὁ σκοπὸς λοιπὸν τῆς πολιτείας δὲν εἶναι νὰ διατηρήσῃ καὶ νὰ ἀπλώσῃ τὴ βία της, γιατί τότε θὰ ἀφῆνε τὸν ἄνθρωπο μέσα στὴ φυσικὴ ἀδικία καὶ στὴν ἀλυγισιά, ὅπου ἡ βία ἀποφασίζει γιὰ ὅλα, ἀλλὰ νὰ φέρῃ τὸν ἄνθρωπο σὲ συνείδηση γιὰ τὴν ἐλευθερία του, ποὺ τὸ πνεῦμα της τοῦ βάζει χρέη καὶ ἀπέναντι στὸν ἑαυτό του καὶ ἀπέναντι στοὺς ἄλλους. Ἡ βία ἀντίθετα εἶναι κάτι ἀνάρμοστο, γιατί δὲ γνωρίζει ποτὲ ὅρια. Ἀντίκειται στὸν ἐσωτερικὸ κανόνα τῆς ἀρετῆς. Ἐφ' ὅσον ζητάει κανεὶς νὰ ἐπιβάλλῃ τὴ βία, δὲ θὰ μπορέσῃ νὰ σταματήσῃ πουθενά, γιατί εἶναι μέσα στὸ χαρακτῆρα τῆς βίας νὰ εἶναι ἀκόρεστη. Ἡ βία, δηλαδή ἡ ἀνάρμοστη χρῆση τῆς ἐξουσίας, δὲ γνωρίζει ὅρια, καὶ γιὰ τοῦτο ὑβρίζει τὴν ἀρετὴ, δηλαδή καταργεῖ τὰ ὅρια, ποὺ θέτει ὁ αἶθλος τῆς ἀρετῆς μέσα στὴν ψυχὴ. Ἡ βία ζητάει ὀλοένα καὶ πιά μεγάλη ἐπιβολή. Ὅταν ἡ θέληση τοῦ ἀνθρώπου ἢ τῆς πολιτείας δὲν ἔχη κανέναν ἄλλο σκοπὸ, ποὺ νὰ τὴν κυβερνάῃ, παρὰ πῶς νὰ μεγαλώσῃ τὴ βία, τότε πουθενὰ πιά δὲ θὰ κρατηθῇ, ἀλλὰ θὰ κυλιέται ἀπὸ τὴ μιὰ μορφὴ τῆς βίας στὴν ἄλλη. Γιὰ τοῦτο πραγματικὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ πολιτεία, ἐφ' ὅσον θὰ εἶχαν τὴ βία καὶ τὸ θέριωμά της γιὰ κύρια τάση τους, θὰ καταργοῦσαν τὸ σκοπὸ τους, τὴ σωστικὴ τους μορφὴ. Κάθε μορφὴ ἔχει ἀπὸ μέσα της ὀρισμένα ὅρια. Τοῦτο εἶναι τὸ μυστικὸ τῆς

μορφῆς, αὐτὴ εἶναι ἡ ἀρετὴ τῆς. Ὅριο λοιπὸν τῆς θέλησης εἶναι τὸ χρέος τῆς, ποὺ τῆς ἀσφαλίξει τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν εὐδαιμονία μέσα στὴ μορφὴ τῆς. Ὅριο τῆς πολιτείας εἶναι ὁ νόμος, ποὺ μὲ τὴν παρουσία του ἀσφαλίξει καὶ τὸ εἶναι τῆς πολιτείας καὶ τὴν ἐλευθερία τῶν πολιτῶν. Καὶ εἶναι βέβαιον ἀποστό, ὅτι ὁ νόμος, γιὰ νὰ σταθῇ, χρειάζεται κάποιον ἐξουσία, ποὺ τὸν ἐπιβάλλει καὶ τὸν προστατεύει.

Ὅμως ὅταν ἡ ἐξουσία αὐτὴ προσπεράσῃ τὰ ὅρια τοῦ ἴδιου τοῦ νόμου, ἢ ὅταν εἶναι ἀπαρχῆς ὡς τὸ τέλος βία, τότε οὐσιαστικὰ καταργεῖ τὴν μορφὴ τῆς πολιτείας. Κάτι ποὺ θρέφει καὶ θεριεύει τὴ βία εἶναι ἡ ἐπιθυμία πλεονεξίας, καὶ πολλὰ ἀπ' ὅ,τι ἔχει, ἡ πλεονεξία. Δύναμη, καὶ πλοῦτος, εὐτυχία, θέλει ἡ τίσση αὐτὴ νὰ τὰ πολλαπλασιάσῃ, καὶ τότε καταφεύγει στὴ βία. Ἡ πολιτεία ὅμως, αὐτὴ εἶναι ἡ πεποίθησις τοῦ Πλάτωνος, ποὺ καταφεύγει στὴ βία γιὰ ν' ἀποκτήσῃ πλεονεξία ὡς ἔχει, ἀρτῆναι καὶ τὸν ἐσωτερικὸν τῆς κανόνα, τὴν ἐσωτερικὴν τῆς εὐξία, καὶ προχωρεῖ σὲ μιὰ κατὰστασις ἀταξίας καὶ ἀρρυθμίας. Γι' αὐτὸ ἡ ἀληθινὴ πολιτεία δὲν εἶναι ἐκείνη ποὺ ἀναθρέφει γιὰ συντηροῦ τῆς τῆς βίας, ἀλλὰ ἐκείνη ποὺ ἔχει γιὰ φύλακά τῆς τὴν δικαιοσύνη. Γιὰ νὰ ὑπάρχῃ ὅμως δικαιοσύνη μέσα στὴν πολιτεία, εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ νόμος, ποὺ προστατίζει, καὶ πολίτης, ποὺ ἀκούει καὶ πριέπει ὅ,τι ἐκεῖνος προστατίζει. Ἡ σχέση πάλι διαταγῆς καὶ ὑποταγῆς ἀνθρώπου, ποὺ ἄρχει, καὶ ἀνθρώπων, ποὺ ἄρχονται, δὲν εἶναι στὴν πολιτεία τῆς δικαιοσύνης σκοπός, ἀλλὰ μέσο γιὰ νὰ φθάσῃ ἡ πολιτεία τὸ σκοπὸ τῆς. Ἐδῶ ἐπάνω βιασίζεται καὶ ἡ διαίρεσις τῆς πολιτείας σὲ τάξεις, δηλαδὴ σὲ κατηγορίες πολιτῶν, ποὺ ἡ κάθε μιὰ ἔχει νὰ πραγματοποιῆ ἓνα ὁρισμένον καὶ ξεχωριστὸ ἔργο. Ὁ σκοπὸς τῆς πολιτείας εἶναι ποὺ ἐπιβάλλει, ἀλλὰ καὶ δικαιώνει τὸν καταμερισμὸ αὐτὸν τῆς ἐργασίας μέσα στὴν πολιτεία. Καὶ ἡ σχέση, ποὺ εἶδαμε πρὶν πὼς ὑπάρχει μέσα στὸ σῆμα, καὶ ποὺ ὁ Πλάτων τὴν ὀνομάζει «γεωμετρικὴν ἰσότητα» καὶ τὴν ἀντιτίθει στὴν πλεονεξία, ἡ ἴδια πρέπει νὰ κυριαρχῇ καὶ μέσα στὴν πολιτεία. Μὲ ἄλλα λόγια ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ διέπῃ τὴ ζωὴ τῆς πολιτείας εἶναι ἡ ἀναλογία· αὐτὸ εἶναι δικαιοσύνη καὶ ὄχι ἡ ἀριθμητικὴ ἰσότητα. Ἡ ἀναλογία καὶ ἡ δικαιοσύνη εἶναι ποὺ ἐναντιώνονται σὲ κάθε ἐπιπέδωσις τῆς ζωῆς καὶ ποὺ διατηροῦν τὴ διαφορὰ τῆς ἀξίας τῶν ἀνθρώπων, δηλαδὴ τὸ ἀγὼ καὶ τὸ

κάτω μέσα στην πολιτεία. "Ανω ὅμως καὶ κάτω δὲ σημαίνει ἐδῶ μεγαλύτερη καὶ μικρότερη συμμετοχὴ στὰ ὑλικά ἀγαθὰ τῆς πολιτείας, ἀλλὰ μόνον ἀνώτερη καὶ κατώτερη ἀξία στὸ πνεῦμα καὶ στὸ ἦθος.

Ὁ Πλάτων γιὰ νὰ ἐκφράσῃ ἀνάγλυφα τὴν πρωταρχικὴ τούτη ἐννοια τῆς δικαιοσύνης μέσα στὴν πολιτεία, βάζει τὸ Σωκράτη νὰ εἰπῇ ἓνα μῦθο. «Ὅλοι μέσα τὴν πόλιν εἷσασθε ἀδελφοί, ἀλλὰ ὁ θεός, ὅταν σᾶς ἐπλαθε, ὅσοι ἀπὸ σᾶς ἦταν ἱκανοὶ γιὰ τὴν ἐξουσία, τὴν ὥρα ποὺ τοὺς δημιουργοῦσε τοὺς ἀνάμιξε μὲ χρυσάφι, γιὰ τοῦτο εἶναι πάρα πολὺ ἀξιοί, ὅσοι πάλι ἦτανε γιὰ νὰ πολεμοῦν, τοὺς σμιγάδευε μ' ἀσῆμι, τὸ σίδηρο ὅμως καὶ τὸ χάλκωμα τὸ ἐσμίξε μὲ τοὺς γεωργοὺς καὶ τοὺς ἄλλους τεχνῖτες. Καθὼς λοιπὸν κρατᾶτε ὅλοι ἀπὸ τὸ ἴδιο γένος, θὰ γεννᾶτε παιδιὰ τὸ πιὸ πολὺ ὅμοια μὲ σᾶς, ἀλλὰ μπορεῖ κάποτε ἀπὸ χρυσὸ πατέρα νὰ γεννηθῇ ἀσημένιο παιδί καὶ ἀπὸ ἀσημένιο χρυσό, καὶ τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ ὅλα τὰλλα μεταξύ των. Στους ἄρχοντες λοιπὸν τῆς πόλης πρῶτα ἀπ' ὅλα καὶ πιὸ πολὺ ἀπ' ὅλα παραγγέλλει ὁ θεός τοῦτο: γιὰ τίποτε ἄλλο νὰ μὴ φροντίζουν τόσο καλά μήτε καὶ νὰ προσέχουν τίποτε τόσο πολὺ, ὅσο τὰ παιδιὰ τους, γιὰ νὰ ἴδουν, τί εἶδος μέταλλου ἀναμίχθηκε μέσα στίς ψυχές τους. Καὶ ἂν τὸ ἴδιο τους τὸ παιδί γεννηθῇ μὲ χαλκὸ ἢ μὲ σίδηρο μέσα στὴν ψυχὴ του, νὰ μὴ τὸ λυπηθοῦν καθόλου, ἀλλὰ ν' ἀποδώσουν τὴν τιμὴ ποὺ πρέπει στὴ φύση του καὶ νὰ τὸ σπρώξουν στοὺς τεχνῖτες ἢ στοὺς γεωργοὺς. Καὶ ἂν πάλι κανένα παιδί ἀπ' αὐτοὺς ἐδῶ τοὺς τελευταίους γεννηθῇ μὲ χρυσάφι ἢ μὲ ἀσῆμι στὴν ψυχὴ του, νὰ τὸ τιμήσουν καὶ νὰ τὸ ἀναθρέψουν τὸ ἓνα γιὰ φύλακα, τὸ ἄλλο γιὰ πολεμιστὴ τῆς πόλης, γιὰτὶ ὑπάρχει κάποιος χρησμὸς ποὺ λέγει, πὼς ἡ πόλις θὰ καταστραφῇ, ὅταν τῆς γίνῃ φύλακας κανένας σιδερένιος ἢ κανένας χάλκινος». Ὡστε οἱ ἄρχοντες, οἱ κυβερνητῆς, δὲν πρέπει νὰ ξεχωρίζουν ἀπὸ τοὺς πολῖτες μὲ τὴν πιὸ μεγάλη συμμετοχὴ στὰ ἀγαθὰ τῆς πόλης, οὔτε αὐτοὶ οὔτε τὰ παιδιὰ τους, ἀλλὰ μόνο μὲ τὴν πιὸ πολλὴν ἀξία, ποὺ μποροῦν ν' ἄχουν στὸ πνεῦμα, στὸ ἦθος καὶ σ' ὅλη τὴν ἄλλη ἀρετή.

Καὶ ὅπως ὁ σκοπὸς τῆς πολιτείας δὲν εἶναι μήτε ἡ βία μήτε ἡ πλεονεξία, ποὺ μὲ τὸ ἀκόρεστο ἀπλωμά της γεννάει τὴ βία, ὅμοια δὲν εἶναι δυνατὸ ἡ πολιτεία νὰ ἔχῃ γιὰ σκοπὸ τῆς καὶ τὴν ἀπλὴ εὐδαιμονία καὶ ὑλικὴ εὐημερία. Ὅσο τὸ ἄτομο ἢ καὶ ὅλη ἡ πόλις μοχλοῦν

μόνο γιὰ τὴν εὐδαιμονία τους, δὲν ἀφήνουν πραγματικά τὴ φυσικὴ κατάστασι, ἀλλὰ μένουν δεμένα στὴν ἀνάγκη· δὲν ἔχουν ἀκόμα ἀνοίξει τὸ δρόμο πρὸς τὴν ἐλευθερία. Γιὰ τοῦτο καὶ τὴ δικαιοσύνη της καὶ τὴ δύναμή της ἡ πολιτεία πρέπει νὰ τὴν χρησιμοποιῆ γιὰ νὰ κάμῃ σὲ ὅλους τοὺς πολῖτες συνειδητὸ τὸν ἕνα καὶ ἀναλλοίωτο σκοπὸ της· καὶ αὐτὸς βρίσκεται πάντα πέρα ἀπὸ τὴν ἀπλή εὐδαιμονία καὶ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλος παρὰ ἡ ἐλευθερία μὲ τὰ χρῆματά της, ποὺ ἀποτραβᾷ τὸν ἀνθρώπου ἀπὸ τὴ φυσικὴ κατάστασι καὶ τὸν ἀνεβάζει στὸ ἐπίπεδο τοῦ καθαρῦ ἀνθρωπισμοῦ, ὅπου λαμπυρίζουν ἄσβεστα τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ἦθος. Ὁ καθαρὸς αὐτὸς ἀνθρωπισμὸς, τὸ ἐλεύθερο δηλαδὴ καὶ ἀβίαστο ὄργανισμα τοῦ ἀνθρώπου σὲ ἦθος καὶ σὲ πνεῦμα, τρέχει τὸν κίνδυνον νὰ χαθῆ, ἐφ' ὅσον ἡ πολιτεία βάζει γιὰ κύριον σκοπὸν τὴν ἀπλή εὐδαιμονία. Γιὰ τοῦτο λέγει ὁ πλατωνικὸς Σωκράτης, ὁ ἰδρυτὴς τῆς κεραιμουργικῆς πολιτείας, στὸ συνομιλητὴ του τὰ ἀκόλουθα: «μὴ μᾶς ἀναγκάζῃς νὰ δώσωμε στοὺς φύλακες τέτοια εὐδαιμονία, ποὺ θὰ κάμῃ ἀπ' αὐτοὺς καὶθε ἄλλο παρὰ φύλακες. Γιατὶ ξέρομε βέβαια καὶ ἡμεῖς νὰ ντύσωμε καὶ τοὺς γεωργοὺς μὲ μακρὺς ἐσθῆτες καὶ νὰ τοὺς σταλίσωμε μὲ χρυσίφι καὶ νὰ τοὺς δώσωμε ἐντολὴ νὰ δουλεύουν τὴ γῆ ὅσο τοὺς διασκεδάζει. Καὶ τοὺς κεραιμουργοὺς νὰ τοὺς βάλωμε νὰ κατεκλιθεῖν δίπλα στὴ φωτιὰ καὶ νὰ πίνουν καὶ νὰ τρών, νὰ πιατήσων τὸν τροχὸν τους καὶ νὰ κεραιμουργοῦν ὅσο θέλουν. Καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους νὰ τοὺς κάμωμε μὲ τὸν ἴδιον τρόπο εὐτυχημένους, ἔτσι ποὺ καὶ ὀλόκληρη ἡ πόλις νὰ εὐτυχῆ. Ἀλλὰ ἡμεῖς νὰ μὴ μᾶς συμβουλεύῃς τέτοια πράγματα, γιατί, ἂν σὲ ἀκούσωμε, οὔτε ὁ γεωργὸς θὰ νὰ εἶναι γεωργός, οὔτε ὁ κεραιμουργὸς κεραιμουργός, οὔτε ἄλλος κανεὶς, ποὺ νὰ ἔχῃ κανένα ἔργον ἀπ' αὐτά, ποὺ κύνουν τὴν πόλιν».

Ἡ εὐδαιμονία λοιπόν, ἐφ' ὅσον γίνεται αὐτοσκοπὸς τῆς πόλης, τὴν καταστρέφει, γιατί ἡ ἐπιδίωξή της θὰ παραμερίσῃ ὅλα τὰ ἔργα ἑκείνα, ποὺ εἶναι ἀσφαλιστικὰ γιὰ νὰ σταθῆ ἡ πόλις. Τὴν εὐδαιμονία ὁ Πλάτων τὴν καταφύσκει μόνο, ἐφ' ὅσον πηγάζει ἀπὸ τὰ χρῆματά της ζωῆς, δηλαδὴ ἐφ' ὅσον εἶναι ἀκάλεστο παρακόλουθο τῆς ἐργασίας, τοῦ ἦθους καὶ τοῦ πνεύματος. Ἡ ἐργασία ὅμως, τὸ ἦθος καὶ τὸ πνεῦμα τῆς πόλης καὶ τοῦ πολίτη θὰ κινδυνεύουν νὰ φθαροῦν ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ ἔξαρτήσων τὸ εἶναι τους ἀπὸ τὴν ἀπλή εὐδαιμονία. Τελικὸς λοι-

πὸν σκοπὸς τῆς πολιτείας εἶναι ἡ ἐλευθερία στὸ ἦθος καὶ στὸ πνεῦμα, γιατί αὐτὴ κρατᾷ τὴν πολιτεία μακριὰ ἀπὸ τὴ δουλεία στὰ πάθη καὶ στὴν ἰδιοτέλεια, Ἄπ' ὅλα αὐτὰ προκύπτει, ὅτι καὶ στὴν πολιτεία πρέπει νὰ χωρίσωμε κάτι ποὺ δὲν εἶναι, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶναι, ἀπὸ κάτι ποὺ εἶναι, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ εἶναι· δηλαδή τὸ δέον γενέσθαι ἀπὸ τὸ εἶναι, τὸ σκοπὸ ἀπὸ τὰ μέσα, τὸ νόημα ἀπὸ τὴν ἐνέργεια τῆς πράξης.

Ὁ κύκλος ὅμως ἐκεῖνος τῆς ζωῆς, ὅπου ὁ νοῦς ἀπομακρύνεται πρὸ πολὺ ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ, εἶναι ἡ ἐπιστήμη. Καὶ τὸ θαυμαστὸ εἶδω εἶναι, ὅτι τὸ ἀποτράβηγμα τοῦτο τοῦ νοῦ ἀπὸ τὰ ἀπτά πράγματα ὄχι μόνο δὲν ξαναδυνατίζει, ἀλλὰ δυναμώνει τὴν ἀσφάλεια τῆς γνώσης. Τοῦτο εἶναι ποὺ πρόσεξε ἀπαρχῆς ὁ Πλάτων, ὅταν μὲ τὴ γενικὴ στραφὴ τοῦ πνεύματός του ἀπὸ τὰ πράγματα στὰ νοήματα ἄρχισε νὰ ἐξετάζη κατὰ βάθος, τί θὰ εἴπῃ ἐπιστήμη, τί σημαίνει γνώση. Μὲ τὴν ἔρευνα αὐτὴν πλησιάζει ὁ Πλάτων πρῶτα-πρῶτα τὰ μαθηματικά, γιατί αὐτὰ εἶναι καθαρὴ ἐπιστήμη, αὐτὰ μᾶς χαρίζουν ἀληθινὴ γνώση. Ἔδω μέσα ἔχομε ἀσφαλεῖς κρίσεις, γιατί εἶδω εἶναι ποὺ ἡ γνώση μας προχωρεῖ πρὸ πολὺ ἀπὸ παντοῦ ἄλλοῦ πέρα ἀπὸ τὴν ἀπλή αἴσθησι καὶ τὴν ἀσταθὴ γνώμη.

Τὸ ἀντικείμενο τῆς γνώσης μας μέσα στὰ μαθηματικά, δηλαδή στὴ γεωμετρία καὶ στὴ θεωρία τῶν ἀριθμῶν, δὲν εἶναι αἰσθητό, ἀλλὰ εἶναι πέρα ἀπὸ κάθε ἐμπειρία. Καὶ στὰ μαθηματικά ὅμως λειτουργεῖ ὁ νόμος τοῦ συμβολισμοῦ. Ὅπως ἡ λέξη, ποὺ εἶναι κάτι αἰσθητὸ καὶ ὑπόκειται στὴ φθορὰ τοῦ χρόνου, συμβολίζει κάτι, ποὺ εἶναι νοητὸ καὶ πέρα ἀπὸ κάθε γένεση, ὅμοια καὶ οἱ εἰκόνες, οἱ μορφές, ποὺ μεταχειριζόμαστε, γιὰ νὰ ἐκφράσωμε τὰ νοήματα τῆς γεωμετρίας καὶ τῆς ἀριθμητικῆς, δὲν ἔχουν ὁμοιογένεια μὲ τὰ νοήματα ποὺ συμβολίζουν. Τὰ αἰσθητὰ γεωμετρικὰ σχήματα καὶ τὰ ἀριθμητικὰ ψηφία εἶναι βοηθήματα μόνο γιὰ τὴν παράστασή μας. Πραγματικὰ ὅμως κανένα τρίγωνο, χαραγμένο ἐπάνω στὴν ἄμμο, μὲ ὅση ἀκρίβεια καὶ ἂν εἶναι γινωμένο, δὲν ἐκφράζει τὴν ἴδια τὴν οὐσία τοῦ τριγώνου, δὲν παρουσιάζει δηλαδή ἐκεῖνο ποὺ ἀπὸ μέσα του εἶναι τὸ τρίγωνο. Τὸ τρίγωνο, ὅπως τὸ ὀρίζει ὁ γεωμετρικὸς λόγος, δὲν μπορεῖ νὰ τὸ φέρῃ στὴν αἴσθησή μας καμμιά παράσταση. Μὲ τὴν οὐσία του τὸ τρίγωνο ἀνήκει σ' ἕναν κόσμο, ποὺ δὲ φαίνεται. Τὸ αἰσθητὸ σημάδι, ποὺ σχηματίζ-

ζομε γιὰ τὸ τρίγωνο, δὲν ἔχει ποτὲ μέσα του τὴν οὐσία, τὸ λόγο τοῦ τριγώνου, ἀλλὰ μονάχα τὴν πλησιάζει. Τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ κάθε γεωμετρικὸ νόημα. Μιὰ σφαῖρα ὕλική, ὅσο λεία ἐπιφάνεια κι' ἂν ἔχη, ὅση τέχνη κι' ἂν βάλωμε γιὰ νὰ τὴν τορνέψωμε, δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ συμπέση μὲ τὴν καθαρὴ ἔννοια τῆς σφαίρας, μὲ τὸ αἰώνιο καὶ ἀτάραχο ἐκεῖνο νόημα, ποὺ ἐδρεύει μέσα στὸ νοῦ μας καὶ δὲν ἔχει καμίαν ὕλικότητα. Τὴν αἰσθητὴ ἀπὸ τὴν νοητὴ σφαῖρα θὰ τὴν χωρίζη πάντα ἓνα χάσμα, γιὰ τῆς αἰσθητῆς τὰ σημεῖα δὲν θὰ ἀπέχουν ποτὲ βλα τὸ ἴδιο ἀπὸ τὸ κέντρο. Γιὰ τοῦτο πρέπει νὰ εἰποῦμε, ὅτι ἡ αἰσθητὴ σφαῖρα εἶναι ἓνα παρὰδειγμα, ἓνα ἐποπτικὸ σημάδι, ποὺ ὑποδηλώνει ἓνα νόημα. Τὸ νόημα ὅμως τοῦτο ποτὲ δὲν εἶναι ἐνυπόστατο, ἐνύπαρχο μέσα στὴν ὕλη.

Τὸ ἴδιο πρέπει νὰ εἰπωθῆ καὶ γιὰ ὅλες τὶς θεμελιακὰς ἀριθμητικὰς ἔννοιες. Ποτὲ ἡ οὐσία, τὸ εἶναι τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν δὲν εἶναι ἐνυπόστατο μέσα στὰ πράγματα. Ἡ ἰσότητα, ἡ ἀνισότητα, τὸ μέγεθος δὲν ὑπάρχουν μέσα στὴν ὕλη. Οὔτε πάλι κατανοῶ τὴν οὐσία τῆς ἰσότητος—καὶ τῶν ἄλλων ἐννοιῶν—μὲ τὸ νὰ προσφεύγω μὲ τὸ νοῦ μου σὲ συγκεκριμένα ἀντικείμενα ποὺ εἶναι ἴσα. Καὶ ἀκούσαμε πρὶν τὸν πλατωνικὸ Σωκράτη νὰ μᾶς φανερώνη μὲ ποιὰς ἄλυτες ἀντιφάσεις τυλίγεται ὁ νοῦς μας, ἅμα θελήσωμε νὰ συνταυτίσωμε τὴν ἰσότητα καὶ τὶς ἄλλες ἀριθμητικὰς ἔννοιες μὲ τὰ συγκεκριμένα. Γίνεται τότε κάτι παρὰλογον· τὸ ἴδιο ἀντικείμενον εἶναι ἴσο καὶ ἀνισο, μικρὸ καὶ μεγάλο. Καὶ ἐδῶ λοιπὸν εἴμαστε ὑποχρεωμένοι ἀπὸ λογικὴ ἀνάγκη νὰ χωρίσωμε τὴν καθαρὴ ἔννοια ἀπὸ τὸ μερικὸ ἀντικείμενον, ποὺ μεταλαμβάνει σ' αὐτήν. Τὴν ἰσότητα πρέπει νὰ τὴν χωρίσωμε ἀπὸ τὰ ἴσα, γιὰ τὰ ἴσα δὲ μένουν πάντοτε ἴσα, εἶναι δυνατόν νὰ ἀφήσουν τὴν ἰσότητα. Ἄμα προσθέσω κάτι στὸ ἓνα ἀπὸ αὐτά, τότε γίνονται ἀνισο. Ἐπίσης, ἅμα ἀφαιρέσω κάτι ἀπὸ τὸ ἓνα, παύουν καὶ τότε νὰ εἶναι ἴσα. Ἀντίθετα, ἡ μετάπτωση αὐτὴ δὲ γίνεται ποτὲ μέσα στὴν ἰσότητα τὴν ἴδια. Ἡ ἰσότητα ἔχει μιὰ σταθερὴ σχέση μὲ τὸν ἑαυτὸ της. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἀνισότητα καὶ ὅποιαδήποτε ἄλλη ἀριθμητικὴ ἔννοια, γιὰ τὸ οἱ ἔννοιες αὐτὰς εἶναι ἀρχές, δηλαδὴ ἔχουν τὴν σχέση τῆς ταυτότητας πρὸς τὸν ἑαυτὸ τους. Ἡ ἀρχὴ δὲν ἀφήνει ποτὲ τὸ εἶναι της, μένει πάντα μέσα της. Ἡ καθαρὴ ἔννοια δὲν ἀλλάζει ποτὲ τὸ νόημά της. Ἄν τοῦτο ἐγί-

νονταν, δὲ θὰ εἶχαμε καμμιά σταθερότητα στὴ γνώση μας. Ἡ σταθερότητα τῆς ἔννοιας, τῆς λογικῆς ἀρχῆς, εἶναι ὄρος ἀπαραίτητος γιὰ νὰ ἔχωμε γνώση. Τὸ λογικό μας, χωρὶς τὸ καθαρὸ αὐτὸ κριτήριο, δὲ θὰ παράλλαζε καθόλου ἀπὸ τὸ φανταστικὸ μέρος τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ θὰ πετοῦσε κι' αὐτὸ ἀδέσποτα ἀπὸ τὴν μιὰ εἰκόνα στὴν ἄλλη. Ἀλλὰ οὔτε καὶ τὸ ἀντικείμενο τῆς γνώσης θὰ εἶχε τότε καμμιά σταθερότητα. Ὅλα θὰ ἦταν ἀσταθὰ καὶ ἡ φαντασία μας θὰ τὰ ἔφερε πάνω κάτω χωρὶς κανέναν ἐσωτερικὸ κανόνα: «ἐλκόμενα ἄνω καὶ κάτω τῷ ἡμέτερω φαντάσματι».

Σ' ἄλλους λοιπὸν τοὺς κύκλους τῆς ἀνθρώπινης δράσης καὶ σκέψης ἀνοίγει ἡ πλατωνικὴ διαλεκτικὴ ἓνα δρόμο, ποὺ ὁδηγεῖ ἀπὸ τὰ ἀπτά στὰ νοητά, ἀπὸ τὰ πράγματα στὰ νοήματα, ἀπὸ τὰ φαινόμενα στὰ νοούμενα. Χωρὶς τὸ νόημα ποὺ τὰ ὑποβαστάζει, χωρὶς τὴ λογικὴ ἐνότητα ποὺ τὰ συνέχει, τὰ πράγματα μόνον τους δὲ θὰ εἶχαν καμμιά λογικότητα. Ὅλα ὅμως τὰ πράγματα, αὐτὴ εἶναι βαθεῖα πεποίθηση τοῦ Πλάτωνος, ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ δεχθοῦν τὸν ὄρισμὸ ποὺ τοὺς δίνει ὁ λόγος ἢ, ὅπως μυθικὰ λέγει ὁ Πλάτων, ὅλα τείνουν νὰ μεταλάβουν ἀπὸ τὴν ἀθάνασία. Τὰ ἴσια λιθάρια τείνουν νὰ μεταλάβουν ἀπὸ τὴν ἀθάνατη οὐσία τῆς ἰσότητος. Εἶναι σὰν νὰ θέλουν καὶ αὐτὰ νὰ γίνουν σὰν ἐκείνη. Ὅμως ποτὲ δὲ θὰ μπορέσουν νὰ φθάσουν τὴν τελειότητα ἐκείνης. «Ὅρέγεται μὲν πάντα ταῦτα εἶναι οἷον τὸ ἴσον, ἔχει δὲ ἐνδεεστέρας».

Ὅμοια θὰ μπορούσαμε νὰ μιλήσουμε καὶ γιὰ τοὺς ὄρους τῶν ἐμπειρικῶν κρίσεων, γιὰ τὸ ὑποκείμενο καὶ τὸ κατηγορούμενο. Τὸ πρῶτο ἀνήκει στὸν ἐμπειρικὸ κόσμον, εἶναι δεδομένο στὴν αἴσθησι. Τὸ δεύτερο ὅμως εἶναι νοητό. Καὶ ἡ λειτουργία καὶ σημασία τῆς κρίσης εἶναι τούτη, ὅτι φέρνει τὸ αἰσθητὸ σὲ σχέση μὲ τὸ νοητὸ καὶ τὸ ἀναγκάζει νὰ μεταλάβῃ ἀπὸ τὴν οὐσία του, ὅσο τοῦτο εἶναι δυνατό. Ὅταν λοιπὸν λέμε, ὅτι τοῦτο ἐδῶ τὸ ἀντικείμενο εἶναι ὁμορφο, δὲν κάνομε τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ ἀναφέρουμε τὸ δεδομένο αὐτὸ στὴν ἔννοια τοῦ ὁμορφου, στὸ ὁμορφο αὐτὸ καθ'αυτὸ. Ἐπίσης, ὅταν λέγω, ὅτι τοῦτο ἐδῶ τὸ πρᾶγμα εἶναι ἓνα, συσχετίζω τὸ αἰσθητὸ αὐτὸ μὲ τὸ νοητό, μὲ τὸ νόημα τοῦ ἓνα, ποὺ εἶναι πέρα ἀπὸ τὸ κάθε ἀπὸ ἀντικείμενο. Ἡ κρίσις εἶναι τὸ πιὸ ἀνάγλυφο παράδειγμα γιὰ κείνο ποὺ ὁ

Πλάτων ὀνομάζει μέθεξι. Ἡ μέθεξι ὅμως δὲν εἶναι μόνο λογική, ἀλλὰ καὶ ἠθικὴ καὶ αἰσθητικὴ. Ἀπὸ τὸ κάθε εἶδος τῆς μέθεξης ξεκινᾷ καὶ ἓνας δρόμος, ἀνοίγεται καὶ ἀπὸ μιὰ κατεύθυνση μὲ τὴν διαλεκτική, ποὺ μᾶς πηγαίνει ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο στὸ γενικό, ἀπὸ τὸ «μικτὸ» στὸ καθαρό, στὸ «καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ὡσαύτως ἔχον».

Ἄν θελήσουμε τώρα ὅλους αὐτοὺς τοὺς δρόμους νὰ τοὺς ἰδοῦμε ἀπὸ μιὰ πρὶν γενικὴ σκοπιά, ἀπὸ τὸ σημεῖο ὅπου καταλήγουν, τότε θὰ βρεθοῦμε ἔξωφρα στὸ κέντρο τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, δηλαδή στὴν ἰδέα, τὴν καθαρότατην εἶδή. Ἡ μακριὰ καὶ πολύμοχθη πορεία τῆς διαλεκτικῆς, ποὺ ἀναλύει κάθε τι ποὺ ἔχει νόημα καὶ σημασία γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἀπὸ τὰ ἀπλά σκεύη τῆς καθημερινῆς χρείας ὡς τὰ σύνθετα δημιουργήματα τοῦ πνεύματος, καὶ ποὺ μέσα στοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους καταμερίζεται ἀκατάπαυστα ἀπὸ τὴ μιὰ λογικὴ ἀτραπὸ στὴν ἄλλη, πλησιάζει ἀπὸ πολλὰς πλευρὰς τὴν ἰδέα καὶ φθάνει σὲ πολλὰς θέας. Καμμιά ὅμως θέα, ὅσο πλούσια καὶ ἂν εἶναι, οὔτε οἱ κατάφωτες θέας τοῦ Σοκράτους καὶ τοῦ Φαίδρου, δὲν μᾶς ἀποκαλύπτει ὅλο τὸ νόημα τῆς ἰδέας. Εἴτε ὅμως γιὰ τὸ ὄμορφο αὐτὸ καθαυτό, εἴτε γιὰ τὴν ἰσότητά τὴν ἴδια, εἴτε γιὰ ἄλλες ἰδέες πρόκειται, τὸ σταθερὸ γνώρισμα ὅλων εἶναι τοῦτο, ὅτι ἐνῶ δὲν ἔχουν καμμιά αἰσθητὴ ὄντοτητα, θεμελιώνουν ὅμως καὶ καταξιώνουν ὅλα τὰ αἰσθητά. Ἡ μεταξίωση τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου θὰ ἦταν ἔργο ἀδύνατο, ἂν δὲν εἶχαμε τὴν ἰδέα, ποὺ γίνεται τὸ θεμέλιο καὶ ἡ ἀρχὴ γιὰ ὅλο τοῦτο τὸ πολυσήμιαντο γίγνεσθαι τῆς ζωῆς μας, ποὺ ἀπὸ θνητὴ τὴν κάνει ἀθάνατη, ὅσα τοῦτο γίνεται πρὸς τὸν ἄνθρωπο. Αὐτὴν τὴ μετουσίωση τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καὶ τῆς ψυχῆς εἶναι ποὺ ἐπιδιώκει ὁ πλατωνικὸς διάλογος. Μ' αὐτὴν εἶναι ποὺ ὁ κόσμος γίνεται ποίημα μέσα στὸ διάλογο. Καὶ ἀπ' αὐτὴν ἀναπηδαῖ καὶ ἡ ἰδιαίτερη γοητεία τοῦ διαλόγου, γιατί, ὅπως εἶδαμε πρὶν, ὁ διάλογος εἶναι ὁ συνειδητὸς δρόμος ἀπὸ τὸ «οὐκ οἶδα» πρὸς τὸ «οἶδα», ἀπὸ τὸ ἄμορφο στὴ μορφή, ἀπὸ τὸ φαινόμενο στὸ νοούμενο, μὲ μιὰ λέξη στὴν ἰδέα, δηλαδή στὴν αἰώνια ἐκείνη μορφή, ποὺ γίνεται τὸ παντοτεινὸ ἀγάπημα τῆς ψυχῆς. Ἰδέα, δηλαδή καθαρὴ εἶδή, ὀνομάζει ὁ Πλάτων ἐκεῖνο ποὺ δὲ φαίνεται καὶ εἶναι πέρα ἀπὸ κάθε ἀπτή παρουσίαση. Καὶ τὴ γνώση πάλι τῆς ἰδέας, τοῦ ἀντικειμένου τῆς νόησης, τὴν προσαγορεύει θέα. Οἱ χαρακτηρισμοὶ

αὐτοὶ πηγάζουν ἀπὸ τὴν πλαστικότητα τῆς ψυχῆς τοῦ Πλάτωνος. Καὶ εἶναι τοῦτο ἓνα μοναδικὸ γνῶρισμα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος, νὰ χαρακτηρίζη τὴν ἀνώτατη ἀρχὴ τοῦ νοῦ, ἐκεῖνο ποὺ μονάχα στὴ νόηση εἶναι προσιτό, σὰν εἶδή, σὰν πρόσωπο, καὶ τὴ σχέση τῆς ψυχῆς μαζί του σὰν ὄραση, θέα.

Τὸ ἀποτράβηγμα ὅμως τοῦτο τοῦ νοῦ ἀπὸ τὰ πράγματα στὰ νοήματα, ἀπὸ τὴν πραγματικότητα στὴν ἰδέα, καὶ ἡ ἐντρούφησή του μέσα στὸν αὐλο τοῦτον κόσμου γεννάει μιὰ ἀμφιβολία, ποὺ, ἂν μείνη ἀξέταστη καὶ χωρὶς ἀπάντηση, ἀπειλεῖ ν' ἀνοίξη μιὰ ἀναπάντεχη ἄβυσσο μέσα στὴν ψυχὴ μας, ποὺ νὰ καταπιῇ ὅλη τὴ βεβαιότητα, ποὺ τῆς ἔφερε ὁ λόγος καὶ ἡ ἀνάτασή της πρὸς τὴν ἰδέα. Καὶ ἡ ἀμφιβολία τούτη ἀρχίζει νὰ ξεκλώθεται μέσα μας μὲ τὰ ἀκόλουθα ἐρωτήματα: Μήπως ἐκεῖνο, ποὺ εἴπαμε πρὶν ἰδέα καὶ τὸ ἀγαπήσαμε τόσο ἐνθερμα καὶ τὸ πιστέψαμε ἀθάνατο καὶ λαχταρίσαμε μέσα σ' αὐτὸ καὶ τὴ δική μας ἀθανασία, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ μορφή τοῦ πνεύματός μας, ἓνα σπινθήρισμα τῆς ψυχῆς μας; Μήπως μὲ τὸ νὰ μᾶς φέρνῃ ἡ ἰδέα ἀπ' ἔξω πρὸς τὰ μέσα, ἀπὸ τὰ φαινόμενα στὰ νοούμενα, μᾶς ὀδηγεῖ μέσα στὴν ἄβυσσο τοῦ ἐγώ, ὅπου δὲν ὑπάρχει μήτε ἀρχὴ μήτε τέλος μήτε καὶ κανένα ἄλλο ὄριο; Καὶ μήπως, ὅταν λέμε, ὅτι μὲ τὴν ἰδέα θεμελιώνομε, καταξιώνομε καὶ ἐρμηνεύομε τὰ πράγματα, γυρίζομε μ' αὐτὸ μέσα στὸ ἐγώ μας, ὅπου καὶ πάλι χάνομε κάθε βεβαιότητα καὶ σταθερότητα; Καὶ εἶναι τοῦτο θεμέλιωμα τῶν πραγμάτων, ν' ἀφήνωμε τὴν μιὰ ἀβεβαιότητα, ποὺ ἔχουν τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα, γιὰ νὰ πέσωμε στὴν ἀστάθεια ποὺ δέρνει τὰ ψυχικὰ φαινόμενα; Τὸ νόημα, ἡ σημασία, ἡ ἀξία, ἡ τάξη δὲν ζητοῦνε ὅλα αὐτὰ μόνα τους ἓνα ἐγώ, ἓνα ὑποκείμενο, ποὺ τὰ κρίνει καὶ τὰ ἀναγνωρίζει; Καὶ μ' αὐτὸ δὲν γίνονται αὐτὰ ὀλωσδιόλου ὑποκειμενικὰ κι' ἀβέβαια; Ἡ πράξη μας ἡ ἴδια μπορεῖ ἀλλιῶς νὰ θεμελιωθῇ, ἂν δὲν τὴν ἀναφέρωμε στὴ βούληση, ποὺ θέτει τὸν κανόνα, καὶ ποὺ μ' αὐτὸν δὲν κάνει τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ καταφάσκη τὸν ἑαυτὸ της; Τί μὲ ἐμποδίζει νὰ ὑποθέσω, ὅτι ἡ κατάφαση τούτη, ποὺ κάνει ἡ βούληση στὸν ἑαυτὸ της, εἶναι ἓνας καθαρὸς ὑποκειμενισμὸς καὶ μιὰ ἀπλή αὐταρέσκεια τοῦ ἐγώ; Καὶ ἡ μορφή ἀκόμα, ποὺ ἔχει τὸ σκεῦος ποὺ ἔπλασε ὁ τεχνίτης μὲ τὰ χεῖριά του, δὲν εἶναι κι' αὐτὴ ἐνέργημα, δὲν εἶναι ἐπινόημα τῆς ψυχῆς του;